

Mechanisms of participatory criminal policies in the implementation of community-oriented punishments (free public services, fines) in contemporary Iran and France

Mehdi Soltani original 1

Received: 25 April 2023

Hamid Reza Mirzajani*2

Reception: 11 July 2023

Hossein Taji 3

abstract

Community-based punishments are mechanisms that should be implemented as a punishment instead of imprisonment against criminals who commit criminal acts in line with the collaborative criminal policy at the community level. Policy makers in France have implemented these punishments with the participation of civil society in order to achieve the goals of restorative justice by creating implementation platforms and adopting the criminal policy model of the democratic state-society in their laws. In this study, we have explained the basic concepts with descriptive-analytical method and using library tools. In this regard, by focusing on the evaluation of the bases of the collaborative criminal policy, he compared the criminal policy model of Iran with France, and due to the lack of necessary infrastructure, it was observed that the implementation of the said punishments in Iran has not been so successful. Participatory criminal policy in Iran has not yet found its place and failed to gain public trust and cooperation in order to use social institutions and give people a role in the execution of punishments. On the other hand, France has been successful in achieving the above goals at the community level by using the necessary platforms, including: the participation of civil society and specialized institutions. At the same time, Iran's policy makers, by adapting the French criminal policy, have tried to take into consideration the interests of the society and the victim while facing the criminal phenomenon, while recommending to evaluate the personality of the criminal, so as to decide on the punishment of the community type. The circuit should be issued and implemented by competent institutions. To achieve this goal, it can be effective to use all the official and unofficial capacities of the expert.

Key words: restorative justice, popular institutions, community-oriented punishments, collaborative criminal policy, France.

1 PhD student, Department of Criminal Law and Criminology, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran.

2 Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran. (Responsible author)

3 Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran.

<http://doi.org/10.30510/pscci.2024.473355.1052>

سازوکارهای سیاست های جنائی مشارکتی در اجرای مجازات های جامعه

مدار (خدمات عمومی رایگان، جزای نقدی) ایران معاصر و فرانسه

مهدی سلطانی اصل^۱ تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۰۵

حمید رضا میرزاجانی^{۲*} تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۲۰

حسین تاجی^۳

چکیده

مجازات های جامعه مدار، سازوکارهایی هستند که می بایست در راستای سیاست جنائی مشارکتی در سطح جامعه، در برابر مجرمینی که پدیده مجرمانه را رقم می زنند بعنوان کیفر جایگزین حبس اجرا گردد. سیاست گذاران در فرانسه با ایجاد بسترهای اجرایی و اتخاذ مدل سیاست جنائی دولت-جامعه مردم سالار در قوانین خود، برای تحقق اهداف عدالت ترمیمی، با مشارکت جامعه مدنی این مجازات ها را به اجرا گذارده اند. در این مطالعه با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از ابزار کتابخانه ای به تشریح مفاهیم بنیادی پرداخته ایم. در این راستا با تمرکز بر ارزیابی بسترهای سیاست جنائی مشارکتی، مدل سیاست جنائی ایران را با فرانسه مقایسه کرده که با توجه به عدم ایجاد زیرساخت های لازم، ملاحظه شد اجرای مجازات های مزبور در ایران آنچنان موفقیت آمیز نبوده است. سیاست جنائی مشارکتی در ایران از جهت به کارگیری نهادهای جامعه ای و نقش دادن به مردم در اجرای مجازات ها هنوز جای خود را پیدا نکرده و نتوانسته اعتماد عمومی و همکاری آن ها را جلب نماید. در مقابل، فرانسه با بکارگیری بسترهای لازم، اعم از: مشارکت جامعه مدنی و نهادهای متخصص، برای تحقق اهداف فوق در سطح جامعه موفق بوده اند. این در حالیست که سیاست گذاران ایران با اقتباس از سیاست جنائی فرانسه سعی نموده اند در هنگام مواجهه با پدیده مجرمانه، ضمن توصیه به ارزیابی شخصیت بزه کار، منافع جامعه و بزه دیده، را نیز در نظر گرفته تا بر این اساس حکم به مجازات از نوع جامعه مدار توسط نهادهای صلاحیت دار صادر و اجرا گردد. برای دستیابی به این هدف استفاده از تمام ظرفیتهای رسمی و غیررسمی متخصص میتواند موثر باشد.

کلمات کلیدی: نهادهای مردمی، مجازات های جامعه مدار، فرانسه، عدالت ترمیمی، سیاست جنائی مشارکتی.

^۱ دانشجوی دکتری گروه حقوق جزا و جرم شناسی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران. Mahdisoltaniasl2018@gmail.com

^۲ استادیار گروه حقوق جزا و جرم شناسی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران. (نویسنده مسئول) HR.Mirzajani@iau.ac.ir

^۳ استادیار گروه حقوق جزا و جرم شناسی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران. h.taji359@gmail.com

مقدمه

نتایج یافته‌ها از سازوکارهای موجود در نظام عدالت کیفری دولت‌ها، من جمله اعمال مجازات زندان برای پاسخ به پدیده مجرمانه، در برابر بزه کاران، مشاهده می‌گردد که مساله افزایش جمعیت زندان‌ها، بحرانی است که پیامدهای انسانی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی بسیاری برای سطوح مختلف جامعه به وجود آورده است. مستفاد از نظریه برجسب‌زنی^۱، زندگی کردن افراد در محیط زندان به معنای تسلیم شدن در برابر شرایط و اوضاع و احوال تحقیرکننده‌ی است که علاوه بر محرومیت و محدودیت کامل برای زندانیان، شخصیت اجتماعی آنان را نیز هدف قرار می‌دهد و موجب جامعه‌ستیزی و گسترش حالت‌های خطرناک در شخصیت بزهکاران می‌گردد. همچنین معضلات دیگر ازدحام جمعیت زندان‌ها علاوه بر اینکه مدیریت زندان را در رابطه با تأمین امکانات و ارائه خدمات به بزهکاران جهت بازپذیر کردن آن‌ها به اجتماع با چالش جدی مواجه کرده است، همچنین ماهیت اصل شخصی بودن اجرای مجازات‌ها در قوانین کیفری را با تأثیر بر کانون خانواده زندانیان نقض می‌کند. بنابراین اعمال صرف رویکردها و سازوکارهای موجود در نظام عدالت کیفری به منظور پاسخ به پدیده مجرمانه نه تنها موجب ازدحام جمعیت زندان شده بلکه باعث افزایش نرخ تکرار بزه و بزهکاری نیز در سطح جامعه شده است. بنابراین. تا زمانی که عقلانیت حاکم بر این سیاست‌ها را نتواند بطور شفاف این رویکرد را توجیه کند، مساله حل نشدنی باقی خواهد ماند. این در حالیست که پاسخ به پدیده مجرمانه مجموعه‌ای از تدابیری را در بر می‌گیرد که گاه به عنوان جایگزین‌های حبس و کاهش پیامدهای زیان بار آن و گاه متأثر از اصول بنیادین حقوق کیفری مانند اصل حداقلی حقوق جزا و در نتیجه ضرورت توسل حداقلی به مجازات‌ها، خواه توسط دستگاه عدالت کیفری یا با مشارکت بزهکار و جامعه مورد استفاده قرار می‌گیرد. لیکن از دیدگاه جرم‌شناسان: بزه و پاسخ به آن می‌بایست به گونه‌ای باشد، تا در موقعیت‌هایی که امکان ارتکاب بزه وجود دارد و انسان‌ها توان لازم را برای ارتکاب بزه دارند، عقوبت پاسخ‌ها اجازه ارتکاب بزه در سطح جامعه را به آنان ندهد. بنابراین چنانچه فرد یا افرادی که در اجتماع بزهکار شناخته شده و بواسطه آن بزه مجازات شود، باید پیامدهای سوئی که

^۱ نظریه برجسب‌زنی، ریشه‌های خود را از کتاب خودکشی، اثر جامعه‌شناس فرانسوی، امیل دورکیم گرفته است. او دریافت که جرم، تخطی از یک قانون کیفری نیست، بلکه عملی است که به حریم جامعه تجاوز می‌کند. او نخستین کسی بود که فهمید برجسب انحراف چنین نقشی را ایفا می‌کند؛ نیاز جامعه به کنترل رفتار

احتمال تکرار بزه از جانب آنان را گسترش دهد مد نظر قرار داد. ضمن اینکه هرگونه احتمال سلب زندگی طبیعی و معمول را پس از تحمل کیفر در نزد محکومین به حداقل برساند. از سوی دیگر امروزه با ظهور و پیدایش اشکال نوین بزهکاری، تنوع و دگرگونی در شیوه اعمال پاسخ به پدیده مجرمانه، سیاست‌های کلانی را در نظام عدالت کیفری دولت‌ها در پی داشته است. درچنین شرایطی، سیاست جنائی دولتها مجموعه‌ای از مکانیسم‌ها و متدهایی را در بر می‌گیرند که هیات اجتماع با بکاربردن آن‌ها واکنش لازم را بر علیه پدیده مجرمانه سازمان می‌بخشد. که البته باید این سیاست‌ها، ارزش‌ها و هنجارهای حاکم بر هر جامعه، را متناسب با محیط آن دنبال کند. سیاست جنائی بسیاری از دولت‌ها بویژه فرانسه به تقویت و ساماندهی کاربستهای خارج از نهادهای رسمی در برابر پاسخ به پدیده مجرمانه بر علیه بزه کاران در سطح اجتماع روی آورده‌اند، که نمونه‌ی آن ایجاد بسترهای سیاست جنائی مشارکتی و نیز بکارگیری متخصصین و همچنین ایفای نقش به عموم مردم جامعه را نام برد. زیرا رسالت و هدف اصلی اعمال مجازاتهای جامعه مدار، ارتقای پایداری به هنجارها و نقش‌های اجتماعی در اجتماع است، خواه در مورد بزهکارانی باشد که سبب شود تا مجدد بزه خود را تکرار نکنند، خواه تهدیدی باشد برای آن کسانی که احتمال ارتکاب به بزه درباره آنها بیشتر است و دارای حلت خطرناک هستند، خواه در مورد ناهنجاری‌های غیر رسمی باشد که مجازات آنها توسط سایر اعضای گروه اجرا می‌شود و خواه در مورد ناهنجاری‌های رسمی یا قوانین باشد که دستگاه قضایی وضابطن آنها را اعمال می‌کنند. بنابراین معیار کارایی اعمال و اجرای مجازات‌ها، برای پیشگیری از عدم تعهد به نقش یا پیشگیری از عدم پایداری به هنجارها و ارزش‌های مورد انتظار از کنشگرانی است که در موقعیت‌های اجتماعی مختلفی ایفای نقش می‌کنند. نهایتاً در این پژوهش ارزیابی تطبیقی سازوکارهای سیاست جنائی مشارکتی، فرانسه و ایران در اجرای مجازات‌های جامعه مدار نوین بر بزهکاران پرداخته شده و چالش‌های اجرایی آن با بیان راه حل‌ها در سیاست جنائی ایران مطرح می‌گردد.

۱-۱- نگرش دولت‌ها از نظام عدالت کیفری به سوی سیاست جنائی

در کشورهای اروپایی، برخی نویسندگان نظیر انگلوساکسون در آثار خود ذیل عنوان سیاست کیفری رم^۲ در پی تبیین ریشه تاریخی این مفهوم در حقوق کیفری رم باستان بر آمده‌لند^۳. همچنین در آغاز قرن نوزدهم فوئر باخ، واژه

^۲Roman penal policy

^۳ داود خاکسار و حسین غلامی، «سیاست جنایی قضایی ایران در رابطه با مجازات‌های جایگزین حبس»، پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی (۱۳۹۷)، ۱۵۹-۱۳۱.

سیاست جنائی را در مفهومی مضیق که در واقع همان سیاست کیفری است را به کار برده، ولی با این همه و در دوران نزدیک به ما نویسندگانی از جمله کوش^۴ در آغاز قرن بیستم در اثر خود (مفصل علم اداره و قوانین زندانها) با اندکی تسامح، نظر به مفهومی مضیق از سیاست جنائی داشت. ولی در اواسط قرن بیستم نیز مشاهده می گردد، اصطلاح سیاست کیفری بکار برده نمی شد. برای نمونه در چارت رساله آیین دادرسی کیفری انتشار یافته به وسیله دالوز که نگارش آقایان گاستون استفانی^۵ و برنارد بلوک است، این واژه باز هم غایب است.^۶ مارک آنسل در کتاب (دفاع اجتماعی) خود از عنوان سیاست جنائی سخن به میان آورده است، ولی درگفتمان او از سیاست کیفری اثری یافت نمی شود.^۷ در مقابل اروپای شرقی بویژه روسیه و شوروی، فراسوی مباحث لفظی سیاست کیفری تابعی از مفهوم تعریف جرم، به نوع نگاه درست بویژه در چهار چوب و اندیشه دیدگاه مارکیستی متکی است^۸، در برخی دیگر از آثار پدید آمده در فرانسه پس از جنگ دوم جهانی عنوان سیاست کیفری با خود تعریفی به همراه دارد که با تعریف آنسلم فویرباخ^۹ هم راستا و مرتبط نمی باشد، بلکه اروپاییان برای تفکیک و جداسازی مفاهیم سیاست کیفری از سیاست جنائی، باید تا ظهور متخصصانی چون کریستین لازرژ^{۱۰} و میری دلماس مارتی و تأسیس رشته هایی چون (سیاست جنائی در اروپا) منتظر بمانند (آشوری، ۱۳۸۰).

در ایران نخستین بار دکتر متین دفتری، اصطلاح سیاست کیفری را به مثابه سیاست جنائی مطرح کرد^{۱۱}. ولی حقوق دانان و جرم شناسان امروزه ایرانی در آثار و گفتار خود بویژه از پایان دهه ۱۳۶۰ خورشیدی با بحث به طور تفصیلی درباره مفهوم و موضوع های سیاست جنائی، این اصطلاح را در معنای

⁴ Cuche

⁵ G.levasseur

^۶ محسن محدث، مقایسه تطبیقی تأثیر مجازات زندان "با مجازات های جایگزین در پیشگیری از تکرار جرم" (تهران: نگاه بینه، ۱۳۹۰).

⁷ Maud Léna, "Prison et prisonniers en Europe en 2018 (SPACE I)", *AJ Pénal* (2019).

^۸ کریستین لازرژ و علی حسین نجفی ابرندآبادی، درآمدی به سیاست جنایی (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۹).

⁹ Anselm Feuerbach

¹⁰ Christine Laserge

^{۱۱} داود پرجمی و فاطمه درخشان، مجازات های اجتماعی جایگزین حبس و کاهش جرم (تهران، مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه، ۱۳۹۹).

موسع نسبی و اخیراً "مطلق آن و اصطلاح سیاست کیفری را به عنوان مفهوم مضیق سیاست جنائی به کار می‌برند"^{۱۲}.

در نظام عدالت کیفری ایران، با در نظر گرفتن اهداف اصولی سیاست جنایی موجود که مبتنی بر سزادهی، پیشگیری از بزهکاری و درمان بزهکاران است، می‌توان خاطر نشان کرد که وظیفه‌ی اصلی تحقق اهداف سیاست جنایی بر عهده‌ی قوه‌ی قضاییه است، وفق بند پنجم اصل ۱۵۶ قانون اساسی ایران، تدابیر مناسب برای پیشگیری از وقوع پدیده مجرمانه و اصلاح بزه کاران را از وظایف احصایی و بنیادی قوه‌ی قضاییه دانسته، زیرا دست یابی به چنین اهدافی، مستلزم همکاری و هماهنگی تمامی نهادهای ذی ربط در سطح کشور است.^{۱۳}

۱-۲- نگرش مفهوم سیاست جنائی به سوی سیاست جنائی مشارکتی

برخی از جرم‌شناسان غربی هنگامی که به ارزیابی پدیده بزهکاری پرداختند در دیدگاه و تفکر آنان اصطلاح بزه و پاسخ به آن را فقط در چهارچوب حقوق کیفری می‌نگریستند، مرادشان همان جنبه‌های نظری و عملی نظام عدالت کیفری صرف است. ولی دیدگاه برخی دیگر نیز اصطلاح بزه را پدیده‌ی اجتماعی می‌پندارند که توسط آن هنجارهای اجتماعی نقض می‌شود، و نگرش به تقدم این چهارچوب اجتماعی بر چهارچوب کیفری، تدبیر و ارزیابی آن را در بسترهایی فراتر از نظام کیفری صرف بر شمردند، به گونه‌ی که در کنار نظام عدالت کیفری، دیگر نظام‌های حقوقی، جامعه‌ی و سازمانهای غیر دولتی را نیز در پاسخ به پدیده مجرمانه، پیشگیری و کنترل آن سهیم می‌دانند و به دنبال مفهوم موسع سیاست جنائی اند.^{۱۴} بدین ترتیب سیاست جنائی در بردارنده‌ی مطالعات، اقدامات و تدبیرهای متنوعی است که نهادهای رسمی و جامعه مدنی بطور مستقل یا با مشارکت هم برای کاهش بزه، پیشگیری از آن و حمایت از بزه دیدگان، متدهایی را در نظر دارد.^{۱۵} به نظر می‌رسد فراسوی تعاریف مذکور در سطوح فوق بتوان از منظری همه جانبه و توسعه محور به سیاست جنائی نگریست که امروزه به رشته‌ای تخصصی

^{۱۲} میری دلما و علی حسین نجفی‌ابرنادآبادی، *نظام‌های بزرگ سیاست جنایی* (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۹).

^{۱۳} محمد فرجی‌ها، *نقش قوه قضائیه در پیشگیری از جرم* (تهران: دانشگاه آزاد اسلامی تهران، ۱۳۷۰)، ۴۲.

^{۱۴} دلما و نجفی‌ابرنادآبادی، *نظام‌های بزرگ سیاست جنایی*.

^{۱۵} سیدمحمد رضا حسینی، *سیاست جنایی (در اسلام و در جمهوری اسلامی ایران)* (تهران: سازمان سمت، ۱۳۹۳).

تبدیل گردیده، که به صورت سامان دهی به کنش‌ها و واکنش‌ها در برابر پدیده مجرمانه است.^{۱۶}

۱-۳- ارزیابی اهداف سیاست جنائی مشارکتی

یکی از اهداف و اصول برجسته در سیاست جنائی مشارکتی، گسترش امنیت اجتماع با ترکیب پیشگیری، پاسخ دهی و باز اجتماعی کردن بزه کاران در سطح جامعه است. زیرا ارتقای امنیت در برابر پدیده مجرمانه، خود هدف برخی از صاحب نظران سیاست جنائی است.^{۱۷} برای توسل به ابزارهای سیاست جنائی مشارکتی در حین رویارویی با پدیده مجرمانه در ایران، نیازمند آنست که در پاسخ‌های خاص بویژه در صورت وقوع بزه، در قلمروی اختیارات نهادهای رسمی برقرار کننده امنیت، از جمله پلیس و مراجع کیفری بازنگری شود، برای مثال یکی از سازوکارهای نوین می‌تواند ایجاد و تشکیل پلیس محلی از بین مردم همان محله باشد، چراکه آنها تنها یک مأمور مراقبت امنیت نیستند بلکه با ساکنان محل مأموریت خود ارتباط نزدیکی دارند و می‌بایست از نیازهای آنها در مورد ارتقا امنیت اطلاع پیداکنند. نکته حائز اهمیت دیگر آنست که ماموران مزبور به تمام موقعیت‌های محله واقف هستند. وفق اصل هشتم قانون اساسی ایران، بیانگرسست که تعادل و توازن محیط جامعه را وظیفه همگانی دانسته.^{۱۸}

اعمال سازوکار موجود در بسترهایی مشارکتی نه تنها در زمان اجرای مجازات‌ها کارا است بلکه در فرایند رسیدگی کیفری هم می‌تواند مؤثر باشد. ولی مساله و موضوع چالش بر انگیز آن است که در بکارگیری ابزارهای سیاست جنائی مشارکتی باید در بخش‌های تخصصی از افرادی استفاده نمود که متخصص و آموزش دیده باشند، در نتیجه می‌توان بیان کرد سیاست جنائی ذاتاً رسمی یا دولتی در اجرای مجازات‌ها به سوی مشارکتی شدن که جلوه‌های از حضور و مشارکت مردم است، در حال حرکت و پویایی است.^{۱۹} از نمونه چالش‌های که در اجرای مجازات‌های جامعه مدار مورد ارزیابی، بررسی مدل سیاست جنائی ایران در پاسخ به پدیده مجرمانه است، زیرا

^{۱۶} علی نجفی توانا، «تعارض و انسداد در سیاست جنایی ایران»، تحقیقات حقوقی بین‌المللی (۱۳۹۵)، ۱۷۸-۱۴۵.

^{۱۷} قوه قضاییه، ارزیابی نظام‌های قضایی اروپا در سال ۲۰۱۲ (مرکز مطبوعات و انتشارات، ۱۳۹۵).

^{۱۸} یاسر مکرمی، حقوق اساسی: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (تهران: تبلور دانش، ۱۳۹۳).

^{۱۹} مائده میرشمس‌شهبهانی و محمد آشوری، مجموعه مقاله‌های همایش راه‌کارهای کاهش جمعیت کیفری زندان (شیراز: میزان، ۱۳۸۵).

یافته‌ها بیانگرست که مدل موجود در ایران برگرفته از مدل دولت-اقتدارگر است. که نوع، میزان و شیوه اجرای پاسخ‌ها در برابر بزه از طرف نهادهای رسمی و ارگانهای زیر نظر آن تعیین و اجرا می‌شود، در این صورت فقدان فضا و موقعیت مؤثر جهت مشارکت جامعه مدنی در عرصه سیاست جنائی ایران مشهود است، زیرا براساس یافته‌ها از سیاست جنائی فرانسه، در هنگام پاسخ به پدیده مجرمانه از مدل دولت-جامعه مردم سالار در بستر اجتماع به کارگیری می‌شود، یعنی توجه ویژه به نقش مشارکت نهادهای غیر رسمی در اجرای مجازات‌ها شده، در حقیقت با اجرای ابزارهای مشارکتی در سطح اجتماع موجب افزایش خلاقیت و تلاش برای دسترسی آسان به امنیت می‌باشد و به دیگر سخن مشارکت جامعه مدنی موجب افزایش سطح فرهنگ، آگاهی، شناخت مردم از پیرامون محیط خود، وسایل و امکانات، محدودیت‌های موجود در حقوق شهروندی و همچنین شناخت کامل مسولان و نهادهای نظارتی است.^{۲۰} در لایحه مجازات‌های اجتماعی ایران صریحاً و در قانون مجازات اسلامی تلویحاً به مشارکت جامعه مدنی به عنوان یکی از ابزارهای اجرای مجازات‌های اجتماعی اشاره شده است. این در حالی است که در نظام حقوقی مبتنی بر مدل دولت-اقتدارگر، مشارکت جامعه مدنی جهت واکنش به پدیده مجرمانه در سطح جامعه بی‌فایده می‌باشد، زیرا تمام قدرت در اختیار نهادهای دولتی و رسمی است. بنابراین عدم بستر سازی متناسب در این زمینه، بدون تردید اجرای مجازات‌های جامعه محور را برای دست یابی به اهداف فوق‌الذکر با بحران جدی مواجه می‌سازد.^{۲۱} یافته‌ها از تجارب ابزارهای سیاست جنائی مشارکتی فرانسه در اجرای مجازات‌های جامعه مدار، بیانگر اینست که در مرحله اول باید زیر ساخت‌های نهادهای پذیرنده بزه‌کاران در محیط خارج از زندان تأمین گردد، از قبیل تأمین بودجه برای هزینه‌های اجرای مجازات‌های مزبور و تعریف شدن کار معین برای بزهکاران متناسب با شخصیت هر فرد در چارت سازمانی نهاد پذیرنده و در مرحله دوم: تقویت ادراک عمومی در مورد نتایج مؤثر از اجرای مجازات‌های جامعه مدار (مجازات عام المنفعه) بر بزه دیدگان، جامعه و فرد بزه‌کار. زیرا تفکر عموم جامعه، از آرای صادره در راستای مجازات‌های جامعه مدار را یک نوع معافیت از کیفر می‌دانند.^{۲۲}

^{۲۰} علیرضا جمشیدی، سیاست جنایی مشارکتی (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۰).

^{۲۱} فاطمه درخشان و داود پرچمی، «بررسی شیوه‌های جایگزین حبس» (دومین کنفرانس ملی علوم انسانی و توسعه، ۱۳۹۹).

^{۲۲} الیاس صفایی مهنه، «نقش سمن‌ها در سیاست جنایی مشارکتی» (دومین همایش بین‌المللی حقوق علوم سیاسی و معارف اسلامی، ۱۳۹۷).

پژوهشگر حاضر معتقد است: با گسترش ظرفیت‌های مداخله جامعه مدنی مجرب و کاردان اعم از دانشگاهیان، جامعه شناسان، جرم شناسان، نهادهای مردمی غیر رسمی و... در سطوح اجتماع، نوید بخش تحقق اهداف موجود در سیاست جنائی مشارکتی خواهیم بود که از آموزهای مکتب دفاع اجتماعی نوینم^{۲۳} آرک آنسل و کیفرشناسی الهام گرفته است.

۲-۱- نمونه‌هایی از سیاست جنائی مشارکتی در قوانین کیفری فرانسه

بند ۱ ماده ۴۱ قانون جدید آیین دادرسی کیفری فرانسه، به دادستان اختیار داده شده است که در هر موردی جرم ارتكابی را با شخصیت بزه کار مرتبط نبیند و به تعبیری دیگر تعقیب متهم را مناسب نبیند در این شرایط مجازاتهای جامعه مدار را بر فرد اعمال نماید. و در مواردی که به نظر دادستان جبران خسارت بزه دیده و کمک به بازسازی اجتماعی مرتکب جرم قابل تضمین و مقتضی باشد، او اختیار دارد پیش از تصمیم گیری نسبت به تعقیب یا عدم تعقیب جنبه عمومی عمل مجرمانه، راسا یا به وسیله نماینده خود یا توسط یک افسر پلیس قضایی یا یک میانجیگر اقداماتی از قبیل: دعوت به رعایت قانون، فرستادن بزه کار به مراکز درمانی، توسل به میانجیگری با رضایت طرفین و... را اعمال کند، زیرا در بند ۲ ماده مذکور مقرر گردیده است که بزهکار به یک نهاد بهداشتی، اجتماعی یا حرفه‌ای فرستاده شود تا اینکه حبس گردد^{۲۴}. رویه عملی فرانسه در هنگام رویارویی با افرادی که مواد مخدر استعمال کرده‌اند و به تعبیری حلت خطرناک برای اجتماع و محیط زندان دارند، با فراهم کردن بسترهای مناسب خارج از زندان با مشارکت متخصصین آنها را درمان می‌کنند^{۲۵}.

رویه عملی دیگر در فرانسه جهت برقراری نظم و امنیت درون محلات و پیشگیری از وقوع و تکرار جرم از سوی بزهکاران و کسانی که حالت خطرناک دارند مانند مصرف کنندگان مواد مخدری که مسکن مشخصی ندارند و به تعبیری ولگرد محسوب می‌شوند، از سازوکاری تحت عنوان کشیک شب با مشارکت جامعه مدنی اجرا می‌گردد^{۲۶} سازوکار دیگری که می‌توان اشاره کرد: از قبیل مراقبت‌های اجتماعی به صورت گوش دادن به درخواست‌های افراد

²³ Marc ancel

^{۲۴} عباس تدین، قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه (تهران: خرسندی، ۱۳۹۶).

^{۲۵} فهیمه یوسف وند و سحر پورحسن، «سیاست جنایی ایران در قبال مواد مخدر» (همایش ملی پیشگیری از جرم در قلمرو مطالعات حقوق کیفری، علوم اجتماعی و انتظامی، ۱۳۹۶).

²⁶ Rennes.city in france

آسیب پذیر، تبادل اطلاعات و هدایت افراد مذکور به سوی واحدهای اجتماعی در سطح کشور.^{۲۷}

۲-۲- ارزیابی سازوکارهای مشارکتی در نظام میانجی‌گری

در فرانسه قاضی دادگاه اطفال یا قاضی اجرای مجازات‌ها، از مشارکت تعداد کثیری متخصصان غیرقضایی در امر میانجیگری بکارگیری می‌کند. همچنین در حل و فصل اختلافات خانوادگی و حمایت مدنی از اطفال بزه دیده، امروزه دیگر به اراده یا صلاحیت منحصر به فرد یک قاضی دادگستری واگذار نمی‌شود، بلکه روند رسیدگی در فرانسه مداخله افراد متخصص غیرقضایی را در محاکم کیفری می‌طلبد و نیز به کلی با روند و ساختار گذشته، که وظیفه قاضی در روند رسیدگی را تنها شامل حل و فصل دعوا از طریق اعلام حق بود، تغییر داده است.^{۲۸} نمونه دیگری از سازوکار میانجیگری در فرانسه می‌توان از نظام زنان میانجیگر اجتماعی و فرهنگی نام برد، زنان میانجیگر در این نظام به میانجیگری اجتماعی و فرهنگی در محله‌های مهاجر پذیر دارای آسیب می‌پردازند، این افراد در پوشش انجمن‌های غیرانتفاعی و غیر سودآور فعالیت دارند و در عوض بخشی از هزینه‌های خود را از دولت دریافت می‌کنند.

اهداف این نظام:

الف- تسهیل روابط دوستانه بین خانواده‌های ساکن در محله‌های دارای آسیب و نیز ارگان‌های مختلف دولتی.

ب- مقابله با آسیب‌های جاری در محله‌ها از قبیل: تبعیض نژادی، دسترسی به حقوق، فقر و معضلات فرهنگی و آموزشی.

ج- پیشگیری از انزوای مهاجرین، تسهیل در فراگیری حرفه‌ها و ارتقای سطح جامعه پذیر بودن زنان.^{۲۹}

وفق ماده یک آیین نامه میانجیگری در امور کیفری ایران، مفهوم اصطلاح میانجیگری بدین صورت مقرر شده: بزده و بزهدار با مشارکت و نظارت میانجیگر در فضای مناسب در خصوص علل، آثار، نتایج بزه ارتكابی و

^{۲۷} شهرام ابراهیمی، مجموعه رویه‌های بین‌المللی پیشگیری از جرم (تهران: میزان، ۱۳۸۸).

^{۲۸} بررسی نهاد قاضی اجرای مجازات‌ها در حقوق کیفری ایران و فرانسه، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشگاه قم، دانشکده حقوق، ۱۳۹۲.

^{۲۹} مارک آنسل، محمد آشوری و علی حسین نجفی‌ابرنادآبادی، دفاع اجتماعی (تهران: انتشارات راهنما، ۱۳۶۷).

راههای جبران خسارت ناشی از آن نسبت به بزه دیده گفتگو نموده و در صورت حصول سازش، تعهدات و حقوق طرفین معین می‌گردد.^{۳۰} در آیین نامه مزبور به اجرای ابزارهای سیاست جنائی مشارکتی در فرایند رسیدگی اشاره کرده است، مساله قابل تأمل اینست که میزان تخصص اشخاصی را که در امر میانجیگری انتخاب می‌شوند را مشخص نکرده و همچنین از چه سازوکاری برای تحقق اهداف عدالت ترمیمی استفاده می‌کند، زیرا با بهره جویی از یافته‌های جرم شناسان، جامعه شناسان و روانشناسان می‌توان نتیجه گرفت که هر انسانی با توجه به محیط پیرامون محل سکونتش، خلق و خوی متفاوتی فرا می‌گیرد و نمی‌توان از یک متد یا ابزار خاصی برای جامعه پذیرکردن همه افراد بزهکار استفاده کرد.^{۳۱}

۳-۲- سازوکار مجازات خدمات عمومی رایگان یا عام المنفعه

مجازات خدمات عمومی رایگان یا خدمات عام المنفعه (فرانسه) به عنوان یکی از کیفیتهای جایگزین حبس در نظام عدالت کیفری برخی کشورها پذیرفته شده است. این کیفر نه تنها فاقد معایب موجود در مجازات زندان بر بزهکاران است بلکه در صورت تحقق و به کارگیری صحیح بسترهای مشارکتی، باعث ارتقای رشد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و تربیتی جامعه می‌گردد. مقایسه سازوکارهای اجرایی مجازات مذکور در فرانسه، بیانگر آنست برای بهره گیری از اجرای مجازات خدمات عمومی در ایران، نیازمند تحقق بسترهایی تخصصی سیاست جنائی مشارکتی در سطح جامعه است. اجرای مجازات فوق در بستر جامعه نمادی از سیاست جنائی مشارکتی می‌باشد زیرا اجرای فعال و مؤثر خدمات عمومی و اصلاح و درمان بزهکاران نیازمند مشارکت عموم مردم، نهادهای مدنی، آموزش و تبلیغات گسترده از طریق رسانه‌ها و دستگاه‌های قضایی می‌باشد. از همه مهمتر اینست که باید تعامل واقعی و توانایی موسسه انجام خدمات به پذیرش بزهکار ثابت گردد.^{۳۲} در سه فرایند موجود درسیاست جنائی تقنینی فرانسه: یعنی فرایند پیش از رسیدگی، در حال رسیدگی و پس از رسیدگی کیفری. تنها اعمال و اجرای مجازات کار عام المنفعه را در مرحله رسیدگی و محاکمه به عنوان جایگزین

^{۳۰} محمد آشوری، جایگزین‌های زندان یا مجازات‌های بینابین با آخرین اصلاحات (تهران: مرکز نشر جهش، ۱۳۹۸).

^{۳۱} سیر تحولات سیاست جنایی در قلمرو اجرای مجازات حبس، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق، ۱۳۸۸.

^{۳۲} حامد اکبری گندمانی و سیامک بهارلویی، «اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها. مجله حقوقی (دانشگاه اصفهان)»، مجله حقوقی ۶ (۱۳۹۷).

زندان پذیرفته است. بدین صورت سیاست جنائی فرانسه هیچ گونه مقرراتی برای اعمال مجازات مذکور پیش از محاکمه، که توسط دادستان قابل اعمال باشد را مقرر نکرده است.^{۳۳} وفق ماده ۸-۱۳۱ قانون جزای فرانسه به قاضی دادگاه اختیار داده است تا در امور جنحه بتواند مجازات کار عام المنفعه را به عنوان جایگزین حبس نسبت به اشخاص حقیقی بزهکار اعمال کند.^{۳۴} همچنین وفق ماده ۴۱-۱۳۲ و ۴۰-۱۳۲ قانون جزای فرانسه، مقرر شده است که تعلیق مراقبتی و مشروط در مورد محکومیت‌های جنحه و جنائی که مدت آن از پنج سال تجاوز نکند در صورت رضایت بزهکار، امکان پذیر است. و در مدتی که دادگاه برای وی کار عام المنفعه تعیین کرده است، محکوم مکلف است افزون بر کار عام المنفعه، اقدامات نظارتی را نیز رعایت نماید.^{۳۵} بر این اساس در فرانسه، قاضی اجرای مجازات‌ها مسول کاریابی برای محکومان به خدمات عام المنفعه می‌باشد. بنابراین وظیفه و مسولیت تعیین کار از عهده قضات مرجع صدور حکم خارج گردیده است زیرا قاضی اجرای مجازات با مشارکت دادسرا، ارگان‌ها، سازمان‌های دولتی، شهرداری و مؤسسات مورد اعتماد فهرستی از مشاغل موجود را تهیه کرده و با ارزیابی مشاغل تهیه شده توسط متخصصین، انواع خدمات عام المنفعه را میان بزهکاران بر اساس شخصیت فردی، اجتماعی و خانوادگی آنها تقسیم می‌کند و محکومان در چنین شرایطی بایستی با تناسب و اقتضای هر کار آزمایش‌های پزشکی، استعداد و آزمون توانایی کاری خود را بگذرانند.^{۳۶} در فرانسه شورای وجود دارد که این شورا متشکل از عموم مردم جامعه و نهادهای محلی است که زیر نظر دادسرای محله جهت حفظ نظم درون محلات و مشارکت در اجرای صحیح کارهای عام المنفعه شرکت می‌کنند.

لازم به ذکر است: سازمان اصلاحات کیفری بین المللی که یک نهاد غیردولتی است در سال ۱۹۸۹ در هلند به ثبت رسید، دولت‌ها را در تدوین قوانین مناسب و استفاده از جایگزین‌های مجازات زندان یاری می‌دهد که این سازمان تاکید بر استفاده سازوکارهای سیاست جنائی مشارکتی در درون جامعه را دارد.^{۳۷} بدین ترتیب از دیدگاه سازمان مذکور می‌توان اعمال کار عام المنفعه را به عنوان وسیله‌ای برای تقویت و گسترش احساس مسولیت در مجرمان و شیوه‌های مثبت و موثری برای جبران خسارت بزه ارتكابی آنان به شمار

^{۳۳} آشوری، جایگزین‌های زندان یا مجازات‌های بینابین با آخرین اصلاحات

^{۳۴} Jenny Frinchaboy, "Le sens et l'efficacité des peines dans la Loi de programmation 2018-2022 et de réforme pour la justice", *AJ Pénal* (2019).

^{۳۵} جعفر بوشهری، حقوق جزا: حقوق جزای فرانسه (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۰).

^{۳۶} علیرضا جمشیدی، سیاست جنایی مشارکتی (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵).

^{۳۷} جمشیدی، سیاست جنایی مشارکتی.

آورد. اجرای مجازات خدمات عمومی رایگان بر بزهکاران بیانگرسست که هرچند جامعه از اعمال آنها متأثر شده است ولی می تواند آنها را به عنوان یک عنصر سودمند و سازنده نه مخرب و زیانبار بنگرد. مساله قابل تأمل دیگر اینست که شیوه اجرای صحیح و سودمند مجازات خدمات عمومی رایگان به چه ابزارهای دیگری نیاز دارد؟

بر اساس پرسش فوق می توان اظهار داشت: که اعمال و اجرای مجازات فوق برای همه بزهکاران مؤثر واقع نمی گردد، بدین منظور در وهله نخست: یکی از مهمترین اقدامات قضات محاکم کیفری، ارزیابی تضمین سازگاری بزهکار و محکومیت صادره با اصول و مبانی حاکم بر مجازاتها است برای تحقق این سیاست مشارکت نهادهای غیر رسمی متخصص را می طلبد. در وهله دوم: اجرای مجازات خدمات عمومی رایگان مستلزم آگاهی دهی به جامعه مدنی و نهادهای داوطلب محلی افزون بر سازمان اجرایی است. که در این راستا رسانه های گروهی می توانند بیشترین نقش را ایفاء کنند.^{۳۸}

ارزیابی های منفی از هویت اجتماعی فرد، ممکن است پاسخ رفتار بزهکارانه و مجرمانه فردی را به همراه داشته باشد. بنابراین ابزارهای بیرونی و واکنش های مراجع رسمی و غیر رسمی نسبت به بزهکاران می تواند هویت آنان را تغییر دهد و نگرش آنها را نسبت به رفتار بزهکارانه تغییر دهد

۲-۴- سازوکار اجرایی مجازات جزای نقدی روزانه

اندیشه ایجاد و اجرای جریمه روزانه به عنوان مجازات جامعه مدار در اسکاندیناوی شکل گرفت، و فلاند نخستین کشوری است که در سال ۱۹۲۱ نظام جریمه روزانه را ایجاد و اعلام کرد. قانون مجازات جدید فرانسه^{۳۹}، گستره ی مجازات جریمه روزانه را توسعه داده است. می توان بیان کرد: جزای نقدی عبارت است از مبلغی وجه نقد که بزهکار به عنوان مجازات مکلف به پرداخت آن می باشد. میزان جزای نقدی یا به شکل ساده است یا نسبی که حدود و اختیار قاضی بر همین اساس مشخص شده است. در جزای نقدی ثابت، جریمه نقدی، بیش تر خطرناکی جرم و پیامدهای احتمالی ناگوار آن مدنظر قانونگذار است تا وضعیت بزهکاری که مرتکب جرم شده است. شکل جدیدی از جزای نقدی به نام جزای نقدی روزانه وارد سیاست جنائی کشورها شد. که معایب کمتری از مجازات مدل سنتی خود دارد. جزای نقدی روزانه عبارت است از پرداخت روزانه مبلغی وجه نقد به دولت به عنوان

^{۳۸} مهدی یوسفی و سیدمحمد حسینی، «مصائب اجرایی بومی سازی مجازات خدمات عام المنفعه» (اولین کنفرانس بین المللی اقتصاد، مدیریت، حسابداری، علوم انسانی و بانکداری اسلامی، ۱۳۹۴).

^{۳۹} French penal cod of March 1994.

مجازات که با شدت و جرم ارتكابی و میزان درآمد روزانه بزهکار در ارتباط است. در فرانسه اعمال جزای نقدی روزانه را برای بزهکاران بزرگ سال که حالت خطرناکی برای اجتماع ندارند و مرتکب جرائم جنحه ای شده‌اند قابلیت اجرایی دارد. اجرای آن برای اشخاص حقوقی و کسانی که مرتکب جرائم نظامی شده‌اند امکان پذیر نمی‌باشد.

در نظام جریمه روزانه، مبلغ و میزان جریمه، در دو فرایند معین می‌گردد. در مرحله نخست: قاضی محاکم کیفری بر اساس ارزیابی اهمیت و نوع بزه ارتكابی، شمار روزهای پرداخت جریمه را در یک محدوده‌ی قانونی مشخص اعلام می‌نماید. در مرحله دوم، قاضی به تناسب درآمد مجرم، میزان مبلغ جریمه روزانه را معین می‌نماید. از مجموع درآمد روزانه مقداری را برای مخارج فرد بزهکار و عائله‌اش کنار می‌گذارد و مابقی را به عنوان مجازات از آن کسر می‌کند^{۴۰}. در فرانسه قضاوت کیفری می‌تواند در هنگام اجرای مجازات جزای نقدی روزانه، با ارزیابی شرایط مادی بزهکار توسط نهادهای رسمی و غیر رسمی، پرداخت مجازات مزبور را قسط بندی کند. بدین ترتیب بزهکار خواهد توانست مجازات خود را بدون آنکه آسیبی به وضع خانوادگی‌اش وارد آید بپردازد. از سوی دیگر برای آنکه بتواند اقساط جریمه را بپردازد تلاش بیشتری می‌کند و فعالیت حرفه‌ای خود را افزایش می‌دهد^{۴۱}.

مسئله قابل تأمل از موارد فوق اینست که اجرای مجازات در پیشگیری از تکرار بزهکاری تا چه میزان مؤثر بوده؟ و مسئله دیگر، اینکه اهدافی که از اجرای مجازات جزای نقدی روزانه بین سیاست گذاران جنائی مطرح است، عدم ارسال فرد بزهکار به زندان است که به واسطه مجازات جامعه مدار، بزهکار در بستر جامعه باقی بماند. برای تحقق این مهم از مشارکت نهادهای غیر رسمی، در زمینه جمع آوری اطلاعات استفاده کرد تا قاضی مجازاتی را متناسب با شخصیت بزه کار مورد حکم قرار دهد. همچنین مشارکت نهادهای مذکور باید تا پایان اجرای حکم باقی بماند.

در اعمال این مجازات، قضاوت برای تعیین اقساط جریمه نقدی و فردی کردن هر چه بیشتر مجازات، افزون بر ملاقات حضوری با بزهکار، از منابع اطلاعاتی دیگری نیز می‌بایست استفاده کنند. همچنین قضاوت جهت تحصیل اطلاعات در مورد وضعیت بدهی‌ها، تأهل، شغل همسر بزهکار و وضعیت اجتماعی و

⁴⁰ De Keijser, Jan W., Peter J. Van Koppen and Henk Elffers, "bridging the gap between judges and the public? A multi method study", *journal of experimental criminology* 3(2007).

⁴¹ سهراب مظفری نیا و محمود باوی، «بررسی مجازات‌های جایگزین حبس در کشور جمهوری فرانسه و جمهوری اسلامی ایران» (هشتمین کنفرانس بین المللی حقوق و توسعه پایدار جامعه مدنی، ۱۳۹۸).

فرهنگی شخص مرتکب و خانواده او، باید از نهادهای دیگری کمک بگیرد، که با اعمال مجازات جامعه محور متناسب بتواند موجب تحقق اهدافی همچون فردی کردن مجازاتها و بازپذیرکردن بزهکاران در اجتماع و... گردد. برای تحقق اهداف فوق باید در مرحله نخست: معایب اجرایی مجازات مذکور را نام برد و در مرحله بعدی می‌بایست در جهت رفع معایب بدست آمده، از ابزارهای سیاست چنانی مشارکتی کمک گرفت.

معایب مورد ارزیابی شده عبارتند از: الف: تناقض با اصل شخص بودن اجرای مجازات‌ها، زیرا اجرای این مجازات تنها به دارایی شخص بزهکار لطمه وارد نمی‌کند بلکه نسبت به افرادی که از دارایی‌های وی بهره مند می‌گردند را هم تحت شعاع قرار می‌دهد مانند خانواده وی.

ب: تعارض با اصل برابری در اجرای مجازات‌ها: تأثیر اجرای جزای نقدی به عنوان یک مجازات بر ثروتمندان و فقیران یکسان نمی‌باشد. زیرا بزهکارانی که از استطاعت مالی بالای برخوردارند، از اجرای مجازات فوق هراسی ندارند.

ج: عدم وصف حتمیت و قطعیت در اجرا: مطابق با نظریه سزا بکاریا، که یکی از پیشگامان مکتب کلاسیک حقوق کیفری می‌باشد. وی معتقد است که می‌توان حتمیت و قطعیت اجرای مجازات‌ها را به جای شدت و سنگینی آنها در حل مسئله بزهکاری مؤثر و سودمند قرار داد. زیرا پرداخت جزای نقدی برای مستمندان دشوار است و در مواردی که بزهکار به دلیل معسر بودن در پرداخت جریمه روانه زندان می‌شود. این رویه موجب از بین رفتن وصف جامعه مدار بودن مجازات‌ها است.^{۴۲}

د: عدم فایده گرا بودن اجرای مجازات: در بسیاری از نظام‌های کیفری کشورها پذیرفته شده است، که خویشاوندان بزهکار می‌توانند مجازات جزای نقدی وی را پرداخت کنند لذا در این شرایط هیچکدام از اهداف رسالت مجازات‌ها محقق نمی‌گردد.^{۴۳}

۱-۳- سازوکار نقش مشارکت جامعه مدنی در ارتقای امنیت جامعه

امنیت در اجتماع از حقوق جامعه مدنی در نظر گرفته شده است. زیرا امنیت اجتماع همانند سلامتی یکی از جنبه‌های اساسی مربوط به کیفیت زندگی افراد می‌باشد و در واقع وظیفه شهروندان است که برای بدست آوردن آن تلاش کنند. برای نمونه این متد در واشنگتن به مرحله ظهور رسید و هدف اساسی

^{۴۲} محمد مهدی پور و امیر کندری، «چالش‌ها و موانع اجرای مجازات نقدی جایگزین حبس» (پنجمین کنفرانس بین المللی پژوهش‌های دینی و اسلامی، حقوق، علوم تربیتی و روانشناسی، ۱۳۹۹).

^{۴۳} محمدعلی اردبیلی، حقوق جزای عمومی (تهران: نشر میزان، ۱۳۷۸).

این متد: کاهش بزهکاری، اعتیاد یا سازوکار شناخت خطر و عوامل حمایت از آن، به‌همراه مداخله مؤثر و زود هنگام، همراه با هدون کردن بسیج مردمی بود^{۴۴}. از سوی دیگر نیز ضرورت احیای یک سازمان یا یک مقام مسول تأمین امنیت برای طراحی و ساماندهی یک موافقت نامه مشارکت نهاد مردمی در زمینه امنیت جامعه وجود دارد و می‌توانند نقش‌هایی به شرح ذیل ایفا کنند:

الف، آموزش شهروندان و تحریک رسانه‌ها در جهت تحقق نقش پیشگیری.

ب، نقش حمایت و پشتیبان مالی در جهت کمک به بزه‌دیگان.

ج، نقش جمع‌آوری اطلاعات و تدوین برنامه‌های آموزشی.

د، تسهیل میانجیگری و حل مشکلات درون محله.

از همه مهمتر ایجاد یک نهاد دائمی مجهز به سازوکارهای محلی، زیر نظر متخصصین در سطح جامعه است^{۴۵}.

^{۴۴} نجفی توانا، «تعارض و انسداد در سیاست جنایی ایران»، ۱۷۸-۱۴۵.

^{۴۵} شهرام ابراهیمی، مجموعه رویه‌های بین‌المللی پیشگیری از جرم (تهران: میزان، ۱۳۹۰).

نتیجه گیری

بی تردید یکی از سازوکار اساسی، ارتقاء کارآمدی و بهبود عملکرد سیاست جنائی کشورها، اصلاح نهادهای کیفری و روزآمد سازی کارکرد نهادهای غیر رسمی و جامعی در حین پاسخ به پدیده مجرمانه برعلیه بزه کاران می باشد. زیرا تجربه ناموفق کشورها از جمله فرانسه و ایران از بهره گیری اجرای مجازات زندان به عنوان اصلی ترین واکنش کیفری و بروز آثار نامطلوب متعدد این کیفر باعث وسعت جمعیت کیفری زندان ها، به مثابه یک بحران و چالش جدی مواجه شده بود. در این راستا سیاست جنائی دولت های توسعه یافته همچون فرانسه، اجرای مجازات های جامعه مدار را که از قبیل: جزای نقدی روزلنه، خدمات عمومی رایگان، دوره مراقبت، محرومیت از حقوق اجتماعی و... را وارد قوانین کیفری خود کرده، تا بواسطه اعمال آن ها بر بزهکاران در سطوح مختلف جامعه با ایجاد و کمک بسترهای سیاست جنائی مشارکتی مانند: مشارکت جامعه مدنی و به کارگیری افراد متخصص در هنگام اجرای مجازات ها موجب تحقق اهداف عدالت ترمیمی، کاهش نرخ تکرار بزه و بزهکاری، باز اجتماعی کردن بزهکاران همراه باشد. این مهم نیز موجب ورود مجازات های جامعه مدار در سال ۱۳۹۲ و قانون کاهش حبس تعزیری در سال ۱۳۹۹ به نظام عدالت کیفری ایران گردید، که این امر موجب گسترش دامنه اختیارات قضات محاکم کیفری به اعمال مجازات های جامعه مدار نوین در برابر بزهکاران جرائم مختلف شد. لذا با بررسی آرای صادره از محاکم کیفری و ارزیابی مقالات و رساله های نوین در راستای پیامدهای اجرای مجازات های جامعه مدار، حاکی از عدم تحقق کاهش نرخ تکرار بزه در اجتماع می باشد، البته این چالش ها به دلیل عدم ایجاد بستر سازی مناسب در مشارکت نهادهای غیر رسمی با رسمی، به کارگیری افراد متخصص در هنگام پاسخ به پدیده مجرمانه و همچنین مدل سیاست جنائی موجود در ایران و اصول اساسی دیگری که منتج به نتایج سود مندی نشده است. زیرا با بکارگیری بسترهای سیاست جنائی مشارکتی، می توان به امکان پذیری و موانع اجرایی مجازات ها پرداخت و روشن کرد که با رویکردی جامعه شناختی کوشش شود تا بر مبنای بسترهای اقتصادی، فرهنگی و سیاسی بزهکاران و بزه دیدگان، نوع بزه و شرایط ارتکاب به آن، سازوکار اجرای مجازات ها در بستر جامعه محقق

شود. بسترهای مختلف بویژه انواع غیر اقتصادی آن و خصلت تبدیل پذیری و مبادله آن‌ها می‌تواند چارچوبی در اختیار قرار دهد که با استفاده از آن بتوان ضمن برقراری تناسب بین بزه، بزهکار، مجازات و قابلیت اجرایی مجازات‌های جامعه مدار را گسترش داد. این متد علاوه بر آنکه می‌تولند تا حد بسیار سودمندی برای بزه‌های خاص، بدیل مناسبی برای اجرای مجازات زندان باشد، همچنین می‌تواند از پیامدهای سوء حبس جلوگیری کرده و نیز در حفظ حرمت بزهکارانی که به دلایل مختلف در شرایط ارتکاب بزه قرار گرفته‌اند و بزهکار حرفه ای نمی‌باشند و در امکان جبران خسارت و لطمات بزه دیدگان مفید باشد.

پیشنهادها و راهکارها

۱. مساله قابل تأمل اینست که عوامل مؤثر در کاهش تکرار بزه در بستر اجتماع، صرفاً اعمال عفو، تخفیف و اجرای مجازات‌های جامعه مدار نیست، بلکه می‌توان در یک سیاست جنائی سنجیده، همچون سیاست جنائی اجرایی فرانسه، که تمامی عوامل با همدیگر در موازات هم توسط متخصصین مورد ارزیابی قرار گیرند و هر مجازات در جایگاه متناسب خود نسبت به بزه کاران به اجرا گذاشته شود. زیرا در طبقه بندی بزه کاران باید بر پایه‌ی معیارهای مشخص و معین از قبیل: نوع بزه، شرایط تحقق بزه، سن، پیشینه کیفری، انگیزه، شرایط خانوادگی، اقتصادی بزه کار و نقش بزه دیده و جامعه در تحقق پدیده مجرمانه ارزیابی شود. بدین صورت لازم می‌گردد نهادها و مراکز مرکب از روانشناسان، کارشناسان حقوقی، روان پزشک، جامعه شناس و جرم شناس یا افرادی داوطلب از جامعه محلی، فرایند طبقه بندی و ارائه نظر مشورتی به مقامات قضایی را برای اجرای مجازات متناسب، پیشنهاد دهند و مشارکت و نظارت بر اجرای مجازات‌ها داشته باشند.

۲. نهادینه سازی بستر ضمانت اجراهای غیر کیفری نوین: اگر ضمانت اجراهای غیر کیفری مورد شناسایی و معرفی قرار گیرند و به صورت ابتکاری یا با دریافت از تجارب سیاست جنائی مشارکتی فرانسه در برابر نقض هنجارها تعیین گردند و در طول اجرای مقررات مربوط، ویژگی‌های آن برجسته شود، مسیر دستیابی به اهداف کیفر زدایی شفاف خواهد شد. در نتیجه یکی از چالشهای سیاست جنائی کشورمان آنست که دامنه ضمانت اجراها محدود است، زیرا محدودیت و عدم بسترهای اجرایی آنها موجب متوسل شدن قضات به اجرای مجازات‌های رسمی در برابر پدیده مجرمانه می‌باشد.

۳. سازوکارهای اجرایی متناسب و پایدار مجازات‌های اجتماعی عبارتند از: نیروی کار توان مند و مسئول در سطح اجرایی، امکانات مادی، تقویت افکار عمومی از برنامه‌های بازپروری و اصلاح در جامعه، با تهیه فیلم و برنامه‌های تلویزیونی. این برنامه‌ها ضمن آموزش و اطلاع رسانی در مورد ماهیت و چگونگی شیوه اجرای تدابیر مجازات‌ها، موجبات مشارکت نهادهای رسمی و غیر رسمی را فراهم می‌کند.

۴. مشارکت نهادهای مدنی در اجرای مجازات‌ها برای جبران خسارات مادی و معنوی بزه دیده، به تعبیری موجب ترمیم آزرده‌گی روانی، عاطفی، معنوی و جبران خسارت‌های بزه دیده از سوی کار مؤثر می‌باشد. و در مواردی هم برقراری جبران خسارت بزه دیده از سوی بزه کار موجب تخفیف در میزان مجازات قانونی می‌باشد، یا اصلاً ترمیم انواع خسارت‌های بزه دیده خود یک مجازات اجتماعی محسوب می‌شود، زیرا در محاکم کیفری اغلب قضات به دلیل ارجاع فراوان پرونده‌هایی با موضوع متفاوت به یک شعبه توجه ای به خسارت‌های معنوی وارده بر بزه دیده یا اجتماع ندارند.

۵. مشارکت عموم اجتماع در اجرای مجازات‌ها باید در برگیرنده‌ی بسترها باشد، تا در راستای تقویت ضمانت اجرای اجتماعی و اخلاقی قوی در سطح جامعه گام بردارد. زیرا صرف اجرای مجازات با مشارکت نهادهای رسمی و غیر رسمی، بدون ارزیابی اهداف اجرایی آن می‌تواند ناکام واقع گردد. سازوکار لازم برای دست یابی به نتایج مؤثر آنست که به دنبال فرهنگ سازی حقوقی، قضایی، اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی با برگذاری همایش‌های علمی توسط متخصصین در سطح جامعه برآییم.

۶. برای توسعه بستر ضمانت اجراهای غیر کیفری، مهم‌ترین گام، تغییر مدل سیاست جنائی ایران در اجرای مجازات‌های جامعه مدار است، زیرا با نگرش و لندیشه اجرای مدل دولت- اقتدارگر، تحقق اهداف اجرایی از رسالت مجازات‌ها (عدالت ترمیمی) دست نیافتی می‌باشد، چراکه در این مدل فقط مراجع رسمی بدون مداخله نهادهای غیر رسمی و جامعوی صلاحیت پاسخ به پدیده مجرمانه را دارند، لذا می‌توان با تغییر نگرش، از مدل دولت- اقتدارگر به مدل دولت-مردم سالار، همانند مدل سیاست جنائی فرانسه، موجب مشارکت نهادهای غیر رسمی در پاسخ به پدیده بزهکاری شد.

۷. وفق اصل هشتم قانون اساسی ایران، بیانگر نهاد بنیادین امر به معروف و نهی از منکر در جامعه است. بر این اساس از دیدگاه سیاست جنائی مشارکتی، اگر عموم مردم و دولتمردان وظیفه اساسی خود را در توصیه به برقراری اجرای نظم در جامعه را به طور مؤثر انجام دهند، به نظر می‌رسد قلمروی ضمانت اجراهای کیفری به میزان قابل توجه ای کاهش پیدا می‌کند. زیرا اگر مراجع و ارگان‌های دولتی از ایفای این تکلیف از سوی عموم مردم مطمئن باشند، میزان مداخلات خود را در امور متعدد از هنجارهای جرم انگاری شده بی نیاز خواهند نگریست.

۸. اجرای مجازات جزای نقدی روزلنه به مثابه یک مجازات جامعه مدار برای اینکه در بازا اجتماعی کردن بزه کاران مؤثر باشد، اعمال و اجرای آن نیاز به مشارکت نهادهای اداری ذی ربط دارد، زیرا مسایلی که باید به آنها رسیدگی

شود دربرگیرنده الف: محاسبه عادلانه جریمه بطوری که ضمن تعیین آن به صورت متناسب به وضعیت افراد، بویژه فقرا توجه گردد. ب: به حداقل رساندن فرصت‌های اجرای فاسد، با این تضمین که مجموعه جریمه‌ها را روند قانونی بر عهده گرفته و این روند با ساختار اداری شفاف صورت پذیرد. همچنین با تحقق و ایجاد یک سامانه به روز جریمه که با میزان درآمد بزه کار متناسب شده باشد می‌تواند مؤثر باشد. زیرا اعتبار و اثر بخشی این مجازات را بهبود می‌بخشد.

۹. راه کارهای مراقبتی، نظارتی، وظایف و حدود اختیارات دستگاه‌های پذیرنده و شیوه تعامل آنها با قوه قضاییه بطور دقیق مقرر گردد و شایسته است با آسیب شناسی اجرای مجازات‌ها و برای رفع آسیب‌ها، آیین نامه اجرایی جدیدی توسط متخصصین تدوین شود تا شاهد اجرای هدفمند مجازات‌ها در بستر اجتماع بر بزهکاران باشیم.

منابع

- ابراهیمی، شهرام. مجموعه رویه‌های بین‌المللی پیشگیری از جرم. تهران: میزان، ۱۳۹۰.
- ابراهیمی، شهرام. مجموعه رویه‌های بین‌المللی پیشگیری از جرم. تهران: میزان، ۱۳۸۸.
- اردبیلی، محمدعلی. حقوق جزای عمومی. تهران: نشر میزان، ۱۳۷۸.
- آشوری، محمد. جایگزین‌های زندان یا مجازات‌های بینابین با آخرین اصلاحات. تهران: مرکز نشر جهش، ۱۳۹۸.
- اکبری گندمانی، حامد و سیامک بهارلویی. «اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها. مجله حقوقی (دانشگاه اصفهان)». مجله حقوقی ۶(۱۳۹۷).
- آنسل، مارک، محمد آشوری و علی حسین نجفی ابرندآبادی. دفاع اجتماعی. تهران: انتشارات راهنما، ۱۳۶۷.
- بررسی نهاد قاضی اجرای مجازات‌ها در حقوق کیفری ایران و فرانسه. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشگاه قم، دانشکده حقوق، ۱۳۹۲.
- بوشهری، جعفر. حقوق جزا: حقوق جزای فرانسه. تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۰.
- پرچمی، داود و فاطمه درخشان. مجازات‌های اجتماعی جایگزین حبس و کاهش جرم. تهران، مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه، ۱۳۹۹.

- تدین، عباس. قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه. تهران: خرسندی، ۱۳۹۶.
- جمشیدی، علیرضا. سیاست جنایی مشارکتی. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵.
- جمشیدی، علیرضا. سیاست جنایی مشارکتی. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۰.
- حسینی، سیدمحمدرضا. سیاست جنایی (در اسلام و در جمهوری اسلامی ایران). تهران: سازمان سمت، ۱۳۹۳.
- خاکسار، داود و حسین غلامی. «سیاست جنایی قضایی ایران در رابطه با مجازات های جایگزین حبس». پژوهش های حقوق جزا و جرم شناسی (۱۳۹۷): ۱۵۹-۱۳۱.
- دلماش، میری و علی حسین نجفی ابرندآبادی. نظام های بزرگ سیاست جنایی. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۹.
- سهراب مظفری نیا و محمود باوی، «بررسی مجازات های جایگزین حبس در کشور جمهوری فرانسه و جمهوری اسلامی ایران». هشتمین کنفرانس بین المللی حقوق و توسعه پایدار جامعه مدنی، ۱۳۹۸.
- سیر تحولات سیاست جنایی در قلمرو اجرای مجازات حبس. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق، ۱۳۸۸.
- علی، نجفی توانا. «تعارض و انسداد در سیاست جنایی ایران». تحقیقات حقوقی بین المللی (۱۳۹۵): ۱۷۸-۱۴۵.
- فاطمه درخشان و داود پرچمی، «بررسی شیوه های جایگزین حبس». دومین کنفرانس ملی علوم انسانی و توسعه، ۱۳۹۹.
- فرجی ها، محمد. نقش قوه قضائیه در پیشگیری از جرم. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی تهران، ۱۳۷۰.
- فهیمه یوسف وند و سحر پورحسن، «سیاست جنایی ایران در قبال مواد مخدر». همایش ملی پیشگیری از جرم در قلمرو مطالعات حقوق کیفری، علوم اجتماعی و انتظامی، ۱۳۹۶.
- قوه قضائیه. ارزیابی نظام های قضایی اروپا در سال ۲۰۱۲. مرکز مطبوعات و انتشارات، ۱۳۹۵.
- لازرژ، کریستین و علی حسین نجفی ابرندآبادی. درآمدی به سیاست جنایی. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۹.

- محدث، محسن. مقایسه تطبیقی تأثیر مجازات زندان "با مجازات‌های جایگزین در پیشگیری از تکرار جرم". تهران: نگاه بینه، ۱۳۹۰.
- محمد مهدی پور و امیر کندی، «چالش‌ها و موانع اجرای مجازات نقدی جایگزین حبس». پنجمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های دینی و اسلامی، حقوق، علوم تربیتی و روانشناسی، ۱۳۹۹.
- مکرمی، یاسر. حقوق اساسی: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. تهران: تبلور دانش، ۱۳۹۳.
- میرشمس‌شهبهانی، مانده و محمد آشوری. مجموعه مقاله‌های همایش راه‌کارهای کاهش جمعیت کیفری زندان. شیراز: میزان، ۱۳۸۵.
- الیاس صفایی مهنه، «نقش سمن‌ها در سیاست جنایی مشارکتی». دومین همایش بین‌المللی حقوق علوم سیاسی و معارف اسلامی، ۱۳۹۷.
- یوسفی، مهدی و سیدمحمد حسینی. «مصائب اجرایی بومی سازی مجازات خدمات عام‌المنفعه». اولین کنفرانس بین‌المللی اقتصاد، مدیریت، حسابداری، علوم انسانی و بانکداری اسلامی، ۱۳۹۴.
- De Keijser, Jan W., Peter J. Van Koppen and Henk Elffers. "bridging the gap between judges and the public? A multi method study". journal of experimental criminology 3(2007).
- Frinchaboy, Jenny. "Le sens et l'efficacité des peines dans la Loi de programmation 2018-2022 et de réforme pour la justice". AJ Pénal (2019).
- Léna, Maud. "Prison et prisonniers en Europe en 2018 (SPACE I)". AJ Pénal (2019).
- .